

HOSTINSKÁ ZAŘÍZENÍ V BOJI ZA STÁTNÍ SAMOSTATNOST ČESKOSLOVENSKA A PŘI JEJÍM VYHLÁŠENÍ*

Pubs in the Fight for Czechoslovakia's Independence
at the Time of Its Declaration

KAREL ALTMAN

DOI: 10.26363/SN.2018.3.02

© Institute of Ethnology and Social Anthropology of SAS

PhDr. Karel Altman, CSc., Etnologický ústav AV ČR, v. v. i, pracoviště Brno, Veveří 97, 602 00 Brno, Česká republika; e-mail: karel.altman@iach.cz

Pubs have long served as places of interpersonal communication, developed not only by by-passers, but mainly by regular houseguests. Such communication included political discussions and disputes, frequently on the position of the Czech nationality in Central Europe and its historical role in it. Disputes on this topic were strictly forbidden during World War I and would be conducted illegally; their content became gradually radicalised until it acquired a revolutionary character, directing the insurgent expressions of the debaters towards their active involvement in the attempts to achieve the leaving of Czech lands (together with Slovakia) from the Habsburg monarchy. This process culminated with the relatively spontaneous declaration of state independence at the end of October 1918, in which pubs played a special role as centres – though considerably restricted – of social life: from common pubs up to fancy club houses of the middle-class elite.

Key words: World War I, Czech lands, the birth of Czechoslovakia, pubs

Klíčová slova: První světová válka, české země, vznik Československa, hostinská zařízení

How to cite: Altman, K. (2018). Hostinská zařízení v boji za státní samostatnost Československa a při jejím vyhlášení, *Slovenský národopis*, 66(3), 276–286, doi: 10.26363/SN.2018.3.02

V každodenním životě a soužití lidí na vesnici i ve městě hrála a hrají v mnoha ohledech velmi významnou roli rozmanitá hostinská zařízení, mimo jiné též jako místa vhodná pro jejich vzájemné seznamování, sblížování a sdružování do různých kolektivů, tedy do malých sociálních skupin – od volných kroužků štamgastů přes hráčské skupiny po stolní společnosti a zábavní kroužky, z nichž se třeba právě v tomto prostředí leckdy

* Tato stať byla vypracována s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 683780761.

stávaly oficiální spolky.¹ Hostinské podniky tak umožňovaly uspokojovat v různém ohledu potřebu vyhledávání a udržování vzájemných kontaktů obyvatel blízkých věkem, sociálním postavením nebo profesí, úrovní vzdělání, názory, zálibami či osobními sympatiemi. Tyto kontakty se uskutečňovaly prostřednictvím komunikace, k níž mezi nahodilými návštěvníky i stálými hosty docházelo (Altman, 2005: 86). Nejedna z hostů hostinských podniků vyhledával tato zařízení proto, aby se v nich pobavil rozpravou o nejrůznějších záležitostech, vesele i vážně, aby se dozvěděl a zhodnotil novinky, zjistil důležité informace a třeba i vyjádřil své názory na současné dění, ale také si po letech zavzpomínal. Krčma pro to byla tím nejpříhodnějším prostředím.² Veselá vyprávění, rozvíjení plánů do budoucna či vzpomínání na staré zlaté časy, hovory rozverně stejně jako ty zcela vážné nejednou vyústily v debaty o záležitostech nejvyššího společenského, národního ba i světového významu, čili v politizování. „To jinak nejde, jak se u nás sejde pár milovníků piva u džbánku, již se mele ‚vysoká politika‘ a luští se závratné strategické problémy,“ konstatoval Karel Ladislav Kukla ve svérázném cestopisu *Noční Praha*, vydaném roku 1905. Hostinské podniky různého typu byly u nás k pěstování politických disputací odedávna velice příhodné. Takovému krčmennému politizování se ovšem nejednou s despektem říkalo *džbánkova politika* nebo taky *politika u džbánku*. Skutečně ne každá debata o mocenských poměrech například na místní radnici, natož pak ve vyšších patrech mocenského dění, byla na patřičné myšlenkové úrovni. Avšak současně je třeba poukázat na skutečnost, že právě hostinské prostředí nejednou vytvářelo vhodné podmínky pro vznik přirozeného podhoubí společensky i politicky závažného kvasu, který v klíčových historických momentech zasáhl do našich národních dějin významně a nepochybně pozitivně.

Způsoby krčmenné komunikace včetně onoho politizování, jakož i další společensky relevantní aktivity rozvíjené v minulých zhruba dvou stoletích v hostinských podnicích byly nejednou vylíčeny na mnoha místech. Mohli bychom tu rozsáhle citovat nejen z patřičných pramenů lidové proveniencce, dokládajících projevy každodenního života středních a dolních vrstev společnosti, ale zejména ze vzpomínek významných osobností české i slovenské politiky, stejně jako z memoárů mnoha jiných známých či naopak dnes již téměř zapomenutých osobností různých oblastí kultury, umění a veřejného života 19. a 20. století. Ty byly vydávány v samostatných publikacích, ale četné kratší vzpomínky jsou roztroušeny v přímo nesčíslné řadě dobových i novějších periodik nejrůznějšího typu a zaměření, stejně jako v rozmanitých sbornících, jubilejních spisech, výročních i jiných zprávách rozličných institucí, v almanaších atd. Jak je však patrné, k těmto svědectvím, která byla psaná (a poté zpravidla publikovaná) s dosti značným časovým odstupem, zpravidla 10–15 let po válce

1 Své dílčí poznatky vyplývající z analýzy této problematiky, jak se rozvíjela zejména v 19. a 20. století, jsem postupně formuloval v řadě odborných studií, otištěných na stránkách národopisných periodik *Český lid*, *Slovenský národopis*, *Folia ethnographica* a dalších vědeckých časopisech, ale také v různých sbornících, jež vyšly v Brně, Praze i Bratislavě. Souhrnnému výzkumu této problematiky jsem věnoval svou disertační práci i samostatné monografie *Krčmenné Brno*, *Zlatá doba štamgastů pražských hospod*, *Praha u piva*. Současně jsem dosti podrobně referoval právě o problematice hostinských zařízení v českých zemích a zejména o attributech tzv. štamgastenství v několika semestrových cyklech přednášek na Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně.

2 Pohnutkami, které jej osobně na přelomu 19. století pravidelně přiváděly právě sem, se netajil ani novinář František Karel Hejda, známý ctitel i kronikář pražských hostinců a hospod: „Člověk má přece jen za čas touhu vidět okolo sebe rozveselené, vnímavé tváře, popovídat si, vyslechnout něco nového, zasmát se a zapolitizovat si, stopovat mínění národa a srovnat je s úsudkem vlastním. Nu a pak člověk jednoduše sebere svých pět švestek a vydá se k Flekům...“ (Hejda, 1903: 7).

a vzniku samostatného československého státu, je třeba přistupovat s jistou obezřetností. Potřeba kritického zhodnocení těchto pramenů vyplývá zejména z banální skutečnosti, že původci těchto svědectví dobře znali následný proces vývoj událostí, tedy věděli, co se stalo poté, „jak to dopadlo“. Právě tato okolnost mohla a vždycky může svádět některé pamětníky k upravování skutečných faktů i k jejich interpretaci ve směru vylepšených či dokonce sebeoslavných hodnoceníh. Četná svědectví tohoto typu jsme přesto využili i při zpracování stati, která chce přispět k osvětlení úlohy hostinských zařízení v čase, který přinesl právě jeden z nepochybných historických mezníků, jímž bylo vznik samostatného státu Čechů a Slováků.

Titul této studie jistě může působit poněkud nadsazeným dojmem, nicméně se jeví – po prostudování značného množství pramenů vztahujících se k tématu příprav a samotného vyhlášení státní samostatnosti Československa v patričné éře světového konfliktu let 1914–1918 – jako vcelku oprávněný. První světová válka, která významně ovlivnila tento proces a zásadně urychlila jeho vyvrcholení, tehdy výrazně poznamenala nejen takzvané velké dějiny lidstva, ale s nemenší razancí vtrhla také do sféry každodennosti obyvatel českých zemí, byť na našem území válečné operace přímo neprobíhaly. Jak již bylo před časem ozřejmeno i etnologickým sdělením, tento konflikt se zde nevyhnul ani krčemnému prostředí, tedy hostinským zařízením rozličného typu.³ Chod či dokonce samu existenci tohoto mikrokosmu soudobého dění, jímž hostinská zařízení odedávna jsou, světová válka nepochybně velmi ovlivnila, byť dosti diferencovaně, neboť sféra pohostinství nikdy nebyla zcela homogenní, naopak se vždy vyznačovala heterogenitou funkcí, účelů, služeb atd. A to od samé mobilizace, jež zastihla mnohé obyvatele českých zemí (a jistě nejen je) právě v hostinských zařízeních. K jejímu vyhlášení došlo v neděli 26. července 1914, tedy v den, kdy městští i vesničtí lidé (pochopitelně především muži) často mířili do hostinských zařízení.

To však byl pouhý, byť téměř symbolický začátek. Obecně platilo, že s vypuknutím války a s mobilizací se v hostinských podnicích mnohé zcela zásadně změnilo. Především záhy výrazně ubylo návštěvníků, neboť četní kmenoví hosté stejně jako hosté pouze nahodilí byli mobilizováni a odveleni na některou z front světové války. Avšak současně byli též odvedeni mnozí provozovatelé hostinských podniků, pochopitelně nejen hospodští, hostinští a číšníci z lidových hostinských zařízení, ale úplně stejně také podnikatelé z honosnějších podniků – restauratéri, vinárníci, kavárníci a hoteliéři – a také obsluhující muži z řad jejich personálu – číšníci, sklepníci, kuchaři a další příbuzné profese. Vyhledávání hostinců (ať už pravidelné či nahodilé) však zjevně omezili i muži, kteří zůstali ve svých domovech, a to nepochybně v důsledku rychlého zhoršení životní úrovně velké části společenského spektra.

Současně však došlo i k rychlé proměně samotné hostinské praxe, která se projevila ve všech typech hostinských zařízení zejména v důsledku výrazných změn v zásobování základními potravinami, včetně nápojů. Tím byl narušen základní smysl hostinských zařízení. Zatímco v prvních letech války ještě nebyl tak zoufalý nedostatek ostatních potravin, už na konci roku 1916 v některých restauracích podávali pivo pouze k jídlu. Tak jako jiné potraviny a další nezbytné životní potřeby, zásadně podražilo i pivo, které v českých zemích vždy představovalo nejdůležitější nápoj podávaný

3 Tato stať volně navazuje na předchozí výstup takto zacílených bádání, nazvaný vcelku lapidárně, a tudíž zcela srozumitelně *V hospodě za světové války*, jenž byl přednesen na konferenci *Válka pohledem etnologie* (Plzeň 16. – 18. září 2014), aby byl poté v rozšířené verzi publikován pod stejným názvem v Národopisném věstníku v roce 2016 (Altman, 2016).

ve většině hostinských zařízení.⁴ Pivo coby nejvíce konzumovaný nápoj v hostinských podnicích v českých zemích přestalo být samozřejmostí. Postupně se stále více zkracovala doba, kdy je bylo možné v hostincích dostat; pivo bylo možno zakoupit pouze v určitou denní dobu a posléze jenom v některé dny v týdnu. Postupem let válečné éry se situace dále zhoršovala. Dokládá to například výrok jihočeského poslance Antonína Kaliny, který vyslovil 7. července 1917 na říšské radě ve Vídni při debatě o rekvizicích a zásobování, který současné poměry v českých zemích konfrontoval se situací přímo v hlavním městě mocnárství, což ho vedlo k pobuřujícímu závěru: „Dnes nemáme piva. Ve Vídni v každé druhé hospodě dostanete pivo. Tak jest tomu ve všem, všeho jsme zbaveni a máme jásati a býti nadšeni!“ I v této sféře byly poměry nejhorší zejména poslední válečný rok, kdy se pivo stalo prakticky nedostupným. Zoufalá situace byla i v lokalitách či regionech působnosti právovárečných měšťanstev, která rovněž pocítila důsledky byrokratických restrikcí. Tak na valné hromadě právovárečného měšťanstva v jihočeské Blatné 28. dubna 1918 bylo konstatováno: „Za účelem docílení co největšího množství piva nařízeno vařiti piva jen slabá, a sice do 4 stupňů a nad 4 stupně nejvýše 6 stupňů silná piva. Tak se setkáváme teď často s pivem 1–2stupňovým a není někdy ani rozdílu mezi pivem a náhražkou pivní, jež dovoluje se vařiti; právovárečné měšťanstvo vaří jen 5–6stupňové pivo, slabší nevaří.“ (Vrána, 1935: 77)

Stejně jako u piva byl záhy (nejpozději v roce 1917) pocíťován nedostatek lihu a cukru, v jehož důsledku výrazně podražily lihoviny, pokud vůbec bylo možno je zakoupit, což se týkalo zejména rumu, punče, likérů apod. Zřetelně se zvýšily ceny kávy a ještě více čaje, cikorka se nedala získat vůbec (Hostimil, 1917: 385). Zoufalý nedostatek potravin a jejich mnohonásobně vyšší ceny oproti předválečnému stavu se projevily i ve změnách stravování v hostincích; především byl zásadně zredukován sortiment nabízených pokrmů.

Poměry, jaké panovaly v hostinských podnicích v českých zemích za světové války, byly vzpomínány ještě i po letech, zejména pak těmi, kdo s nimi byli spjati nejvíce, jejich majiteli či nájemci. Tak na valné hromadě Společenstva hostinských a výčepníků v Táboře, která se konala 17. srpna 1923 odpoledne v tamějším Vlačíhově hotelu za účasti 48 členů, zazněla následující slova. Proslovil je sám K. Vlačíha, starosta tábořského společenstva, jenž pravil: „Zajisté každý z vás má v dobré paměti doby válečné. Živnost hostinská byla tehdy jednou z nejbědnějších. Nebylo co prodávat, nebylo piva, nebylo jídla, nebylo ani chleba. Místo jídelních lístků vyvěšovali jsme různé úřední fermány, jimž jsme při nejlepší vůli nemohli vyhovět, za což jsme byli dosti často trestáni.“ (Hostimil, 1923: 398)

Restrikce a všechny nedostatky a strasti, jež s sebou přinesla světová válka a vnesla je i do hostinského světa, byly citelně reflektovány nejen těmi, kteří na ně byli odkázáni existenčně, tedy hostinskými, kavárníky, restauratéry a ostatními specializovanými odborníky, a stejně tak jejich personálem, ale zejména lidmi, kterým hostince tradičně sloužily. Neboť to vše – co jsme tu alespoň ve zjednodušené podobě formulovali – nepochybně ovlivnilo atmosféru v hostinských podnicích, která do značné míry ovlivňovala duševní rozpoložení hostů, a ti je nejen pozorně reflektovali, ale dávali najevo i při vzájemné komunikaci, při verbálních projevech i skutcích.

⁴ Stalo se tak v důsledku drastického omezení výroby tohoto nápoje v pivovarech; mluvílo se doslova o „pivní kalamitě“. Výroba piva začala stagnovat, neboť pivovarům nebylo válečným hospodářstvím přiděleno patřičné množství ječmene, z něhož se vyrábí slad. Pivovary poté omezovaly výrobu (zhruba na pouhých 20 %) a ušlé zisky se snažily kompenzovat právě zvýšením ceny svých výrobků.

V čase světové války zažívaly široké vrstvy obyvatel, kteří byli tak či onak spjati s hostinským prostředím, jistě četné útrapy, dokumentované v celé plejádě svědectví. Nebylo by však jistě objektivní, kdybychom nepoukázali také na skutečnost, že i oněch bídnych rocích sloužila hostinská zařízení rozličného typu i nadále dle svých možností svému obligátnímu účelu, zejména pak společenskému životu. Přes všechna traumata se i tehdy lidé v českých, moravských i slezských hostincích scházeli, komunikovali spolu, vzájemně se sbližovali i sdružovali, bavili se. I za války se mnohde hrála divadelní představení, byť leckdy (zejména v počátcích války) jako součást oficiálních oslav, například u příležitosti narozenin císaře.⁵ Jindy, třeba i v následujících letech, pořádal kulturní akce spolek Červený kříž, jenž tak ovšem činil za účelem získání prostředků „ve prospěch válečné péče“.⁶ Některé zábavné akce pak měly i osvětový a vzdělávací charakter, kdy kupříkladu hudební produkce střídaly osvětové přednášky. Tak například 13. srpna byl v sále zmíněného hostince U Bílého lva uspořádán dudácký večer, na kterém nejen účinkoval dudák Formánek, a byly předvedeny ukázky národních tanců, ale v rámci pořadu vystoupil s přednáškou i profesor Čeněk Zíbrt. Jak ocenil kronikář, „opětně v době válečné byly viděti na scéně národní kroje“ (Vrána, 1935: 92).

Součástí běžné komunikace v hostinských zařízeních bylo odedávna i tzv. politizování, tedy zabývání se politikou či hovoření o politice. Přestože politizování bylo v hostinských podnicích v čase světové války značně omezeno, neboť bylo restringováno, zapovězeno či dokonce přísně zakázáno, což vše podléhalo kontrole bdělých úřadů (jak to asi nejlépe všichni známe z první kapitoly Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války), i tak se politické debaty v tomto prostředí velmi často odvíjely.

V roce 1918 v souvislosti s příznaky blížícího se konce války se v mnoha místech čeští vlastenci výrazně aktivizovali. Především vytvářeli debatní kroužky, na jejichž půdě si navzájem sdělovali poznatky o situaci, hodnotili je a předvíдали následný vývoj. Svědectví o tom zanechal ve své vzpomínce na tehdejší vlasteneckou společnost v Kroměříži například novinář Otakar Pinsker, který napsal: „Stejně jako v jiných českých městech, utvořily se i u nás kroužky stejně smýšlejících, v nichž se volně hovořilo o aktualitách dne, o situaci na bojištích a událostech zahraničních, o potížích aprovizačních, šikanech se strany úřadů, zpupném chování Němců, kritisovalo se, debatovalo, pochybovalo, zoufalo a doufalo.“ (Pinsker, 1928: 8). Nicméně i tyto konspiroující debatní kroužky (možná nejen posléze, s odstupem let a zvláště po vítězném završení onoho úsilí) alespoň proklamativně odvozovaly svou činnost od proslulé ilegální organizace nejvyššího významu, Maffie. „Byly to takové místní, celkem ovšem docela nevinné Maffie en miniature,“ charakterizoval ona neformální sdružení O. Pinsker. Bylo ovšem zcela nezbytné zachovávat krajní opatrnost, jak věděl i Pin-

5 V Blatné v hostinci U Bílého lva zahrála dne 18. srpna roku 1915 u příležitosti 85. narozenin císaře Františka Josefa I. slavnostní představení pod protektorátem městské rady v městě dlíč divadelní Tut-trova společnost (Vrána, 1935: 48).

6 Tak byl 29. června roku 1917 o půl sedmé večer uspořádal blatenský Spolek červeného kříže (existující od roku 1880) v sále hostince U Bílého lva koncert mistra Jaroslava Jeremiáše, virtuóza na klavír a hudebního skladatele z Prahy, za spoluúčinkování zpěvačky Boženy Janečkové, učitelky, a zpěváka Jana Puchtý, učitele a ředitele kůru v Kasejovicích (Vrána, 1935: 76).

Obdobně 3. března 1918 v sále téhož hostince uspořádala okresní komise pro péči o mládež a odbor národního pomocného výboru Českého srdce dobročinný koncert ve prospěch sirotků a opuštěných dětí tamějšího okresu. Účinkoval mužský sbor zpěváckého spolku Úslavan za řízení MUDr. Jaroslav Máchy, na klavír zahrály dámy Johanna Čubrová a Anna Franzlová a také JUC. František Stein, na housle hrál Eduard Kohout a recitovala Jarmila Kalinová. Jak si pochvaloval kronikář, „mohutně působil tehdy zvláště starý, ale vždy vděčný Slavíkův sbor Ó vlasti má!“ (Vrána, 1935: 86–87).

sker: „O všech těchto věcech veřejně rozmlouvat nebylo v oněch dobách radno. Tenkrát měly opravdu i kameny uši a plno nízkých povah páslo po každém slovu. Trpký osud mnohých spoluobčanů ... vybízel k opatrnosti.“ (Pinsker, 1928: 9)

Tyto konspirující debatní kroužky se scházely v hostinských zařízeních; v obdobném duchu vzpomínal v souvislosti s tehdejší českým odbojem Jan Máša, významný moravský národohospodář, na restauraci brněnského hotelu Slavia: „Tam scházivali jsme se denně: šéfredaktor Heinrich, spisovatel Mahen, moje maličkost, dále jiní a jiní. Když přijeli z vojny známí, hledali nás tam a tam se probíraly denně události, jež jsme z ‚Maffie‘ a odjinud se dovídali. Zpravoval jsem pány spolurevolucionáře zase o všelijakých kouscích státní správy, o různých poradách a jejich obsahu. Mezi nás vždy zavítal nebožtík Vlastimil Tusar, který vždy přišel promluvit a povzbuzovat, a objevil se mezi námi také mnohokrát dr. Bohumír Šmeral, který ovšem tehdy nebyl ještě komunist, a velmi rozumně hovořil, často se nám zdálo, až rakušácky... Také jiní poslanci a politikové vyhledávali náš stůl, když přišli do Brna. Kdo chtěl se něčeho trochu dovědět, ten obyčejně mezi nás spěchal. Ke cti všem budiž řečeno, že zachovávali potřebné mlčení o věcech, které nebyly určeny pro širší veřejnost – a tak se jistě stalo, že nás jednou policie všechny nepostavila pod stálý dozor. Náš revoluční konvektikl se ovšem neudržel v celém svém rozsahu až do konce, protože válka se i u něho hlásila o svá práva. Zavolali nám také na vojnu šéfredaktora Heinricha, jehož jsem na cestu vystrojil dobrými suchými salámy a také pak za ním do jeho garnisony poslal. Vše mi za to děkoval. Přiznám, že ten konvektikl byl velmi přátelský a že jistě všichni naň rádi vzpomínáme, i když jsme se později jaksi politicky rozběhli od sebe. Měli jsme vždy nové zprávy a mohli také zase Maffii povědět, co od nás v Brně a na Moravě vědět měla. Zvláště zprávy z ciziny o presidentu Masarykovi jistě nám byly vítány, protože naše veřejnost byla úmyslně falešně o naší zahraniční akci informována.“ (Máša, 1930: 42-43)

Některé podniky se dokonce staly místy konspirace proti stávajícímu mocnářství. Pro ilustraci můžeme uvést alespoň jednak doklad z moravské metropole. V letech světové války se ve vinárně Obchodní zadruby na Velkém náměstí (dnešním náměstí Svobody) v Brně utvořila z místních hostů stolní společnost poněkud svérázného druhu; byla totiž prakticky ilegální politickou organizací. Nazývala se *Revoluční stůl českých důstojníků* a do dějin vstoupila zejména tím, že připravovala v Brně státní převrat po vojenské stránce. Skutečně pak představitel této společnosti v říjnu roku 1918 vystoupili s veřejným projevem, kterým vypověděli Rakousko-Uhersku poslušnost. Originální znění onoho projevu pak po dlouhá léta viselo zarámováno ve vinárně jako zvlášť cenná relikvie (Moravské noviny, 1937: 279).

V českých hostinských zařízeních však s postupem válečných běd a zejména pak koncem války zaznívaly i stále otevřenější projevy kritiky zhoršujících se životních podmínek. Tak když byla 27. ledna 1918 v jihočeské Blatné konána schůze okresních důvěrníků, zástupců všech obcí blatenského okresu, ujal se slova – údajně na žádost všech přítomných – poslanec Antonín Kalina, který konstatoval s potěšením současnou jednomyslnost národa i jeho představitelů a dále „podrobil ostré kritice vnitřní i zahraniční politiku vlády vídeňské a za bouřlivého souhlasu přítomných skončil svou řeč poukazem na tříkrálovou deklaraci s požadavkem na samostatného českého státu“ (Vrána, 1935: 85).

Postupem času se v průběhu posledního roku světové války stávala veřejná politicky zabarvená vystoupení stále radikálnějšími a vize budoucího vývoje českého národa dostávaly zcela konkrétní podobu, která byla otevřeně proklamována i v prostředí hostin-

ských podniků. Což mimo jiné svědčí o tom, že vyhlášení státní samostatnosti rozhodně nebylo příslovečným bleskem z čistého nebe. Tak třeba už 19. září 1918 uspořádala Tělocvičná jednota Sokol v Blatné *Slovenský večer*, na němž přednášel pro zcela zaplněný sál hostince U Bílého lva spisovatel Karel Kálal. Jak zaznamenal kronikář, „většinou účastníků připadalo vše jako pohádka, když řečník na mapě kreslil, jak velikou část Slovenska požadujeme, má být naše a vykládal o přírodním bohatství a kráse Slovenska“. Po skončení přednášky a zejména po odchodu vládního komisaře JUDr. Rudolfa Ratha, jenž během akce vykonával povinný dozor, zazpívali všichni přítomní píseň *Hej Slované*, přestože tato píseň dosud byla rakouskou vládou přísně zakázána (Vrána, 1935: 93).

Některá hostinská zařízení pak sehrála významnou roli i při zásadních dějinných událostech. Šlo však zejména o honosná střediska elity národa a nadto situovaná do velkoměstských center. Takovým střediskem byl například v Praze Obecní dům, což bylo centrum společenského života, mimo jiné s celou řadou hostinských zařízení různého typu a také s velkými sály, kde se mohlo shromáždit značné množství lidí. Tak tomu bylo i v sobotu 13. dubna 1918, kdy přišel „jeden z nesmrtelných dnů v dějinách národa“, aby český lid přijal Revoluční přísahu národní. Tehdy se otevřela tamější Smetanova síň, dostavili se čeští poslanci a zástupci české samosprávy ze všech českých zemí, přišli představitelé české vědy, zástupci českého písemnictví a umění, českého školství a všech českých kulturních institucí, zástupci nejvýznamnějších národních institucí hospodářských, svépomocných, peněžních, odborových, humanitních, vzdělávacích, zástupci sokolstva a dělnických tělocvičných jednot – „v Smetanově síni byl shromážděn svými hlavami, svou kulturou a svou prací celý národ“. V záplavě slavnostních slov nemohl nezaznít ani pozdrav „pravým bratrům Slovákům pod Tatrami“, který přednesl jeden z nejvýznamnějších tehdejších českých politiků, předseda klubu českých sociálně demokratických poslanců. Proslovil následující patetická slova: „Svobody české nebude bez svobody slovenské. Jsme zajedno s bratry Slováky, jako oni jsou zajedno s námi. Nad Tatrou se blýská, vražedná hegemonie maďarské šlechty musí být rozbita a bude rozbita. Žalář nemaďarských národů v Uhrách bude otevřen. Je neslýcháno, že ještě teď, kdy světem jako osvobozující kometa letí svaté právo sebeurčení, má být v Uhrách podle jejich nové volební osnovy uděleno právo hlasovací jenom těm osobám, které prokáží znalost písma a čtení v řeči maďarské. K staré tyranii má být připojena ještě tyranie nová!“ (Soukup, 1928: 668–669).

Tato manifestace však nebyla pouze záležitostí poměrně úzkého kruhu představitelů české politiky špiček a intelektuálních a uměleckých špiček národa. Všechno nadšení a vzrušení z Obecního domu se přeneslo mas širokých vrstev městských obyvatel, tedy „do pražských ulic“, jejichž součástí byly pochopitelně hostinská zařízení jako přirozená střediska společenského života. Kupříkladu na balkón honosného hotelu U Zlaté husy na Václavském náměstí tehdy vystoupil s plamenným projevem poslanec chorvatského sněmu Štěpán Radič, bývalý posluchač české univerzity v Praze a kdysi dokonce i přední postava českého pokrokového hnutí.⁷

7 Radič tehdy bezvadnou češtinou pravil: „Je to poprvé v dějinách českých, že národ český vystupuje jako jeden celek pro velkou myšlenku, s níž není osamocen. Byly doby, kdy Čechové bojovali sami za boží pravdu, za svobodu svědomí, bojovali proti celému světu. Byly doby, kdy Čechové sami se snažili zavést dokonalou demokracii uprostřed nejtuzšího feudalismu všude kolem nich. Český národ nezahynul a nezahyne! Byl průkopníkem svobody a demokracii v středověku, a zůstal jím i ve věku novém. Jdeme za vámi a s vámi. Osud váš bude i osudem naším. Ve svobodě a rovnosti národů a ve svobodě a rovnosti lidí jest naše vítězství a naše budoucnost!“ (Soukup, 1928: 671).

Hostinské podniky byly místy, kde byly řešeny četné praktické otázky během příprav státního převratu a vyhlášení samostatnosti Československa. Tyto přípravy logicky zintenzivňovaly během října roku 1918, kdy už bylo zřejmé, že dějinné události se kvapem blíží. Jako příklad za mnohé můžeme uvést činnost Socialistické rady, jež se ustavila na Moravě krátce předtím a která měla hájit zájmy lidových vrstev, dělnické třídy. Měla na zřeteli zejména direktivu vídeňské vlády, kterou údajně vyhlásila už v září onoho roku a jejíž smysl byl formulován slovy „v posledním okamžiku vybrakovati země české až na nejvyšší míru“, aby tak naplnila výrok hraběte Otakara Czernina, rakousko-uherského ministra zahraničních věcí v té době, totiž „bude-li muset býti český národ samostatným, zanechá pouze mrtvoly“. Když pak aktivisté Socialistické rady nabyli přesvědčení, že se tato neblahá vize začíná naplňovat, neboť dochází ke konečné destrukci mocnářství – „jak Rakousko se po šikmé ploše řítí“ –, svolali na den 13. října 1918 do plzeňské pivnice U Stopků na Rudolfské ulici v Brně konferenci zřízenců železničních drah, kdy byly podávány instrukce, jakým způsobem by se dalo zabránit odtransportování veškerých prázdných vozidel pro již očekávaný převrat (Kruliš, 1933: 13–14).

Nikoli nevýznamnou roli sehrála hostinská zařízení i přímo při vyhlášení státní samostatnosti. Sám tento akt měl ve většině míst českých zemí nejen poklidný charakter, ale zejména ve větších střediscích přímo slavnostní ráz. V této emocionálně vzdušné dějinné chvíli zcela převládala sváteční nálada, prakticky prostá jakékoliv revanše vítězcích a vítězných sil a jejich případné odplaty nad viníky předchozího neblahého stavu české politiky, zejména pak nad Němci jako představiteli hlavních strůjců podřízeného postavení českého etnika v habsburské monarchii.

V Praze k němu došlo v pátek 28. října 1918 a měl povznášející, nikoli dramatický ozbrojený ráz. Situaci plasticky popsal i spisovatel a dramatik Jaroslav Kvapil, který tak učinil ve svých pamětech, jež vyšly tiskem o necelých patnáct let později: „Den, kdy to praskne ať tak či onak, očekávali jsme všichni s velikou starostlivostí. Lid byl vyhladověn, všechna autorita státní moci již dávno selhávala a v temných koutech jistě číhali živlové, již jsou hrůzou a neštěstím každé vzpoury sebe spravedlivější...“ Zejména příslušníci německé menšiny měli – vcelku oprávněné – obavy z bezprostřední reakce širokých vrstev českých obyvatel, kterou bylo možno očekávat ihned po skončení válečného konfliktu a zejména nástupu nového politického režimu se zcela odlišnými mocenskými elitami, tedy v čase, kdy obecně nastává po předem stěžejí odhadnutelnou dobu prakticky bezvládní spojené s chaosem a s emocemi, které zachvacují nevyzpytatelný dav. Rozhořčení českého obyvatelstva po přestálých hrůzách světového konfliktu bylo možno právem očekávat. Tato hrozba však vyvolávala starosti i u čelných českých vlastenců, kteří hodlali změnu zřízení, tedy vyhlášení samostatného československého státu, řešit co možná poklidnou cestou. Jak píše Kvapil dále, „válka Německem způsobená a všechno to, čím se nám po německu hrozilo, bude-li Německo vítězem, posilovalo nyní naši starost a více ještě úzkost našich Němců, aby se kýžený den našeho účtování s Rakouskem nezvrhl v události, jež zmocněny vyvřením kalných proudů mohly naráz uvést všechno v hrůzu a zkázu.“ (Kvapil, 1932: 496) Tyto obavy se však ukázaly být lichými, státní převrat měl podobu spontánní slavnosti snad ve všech končinách s převahou Čechů. Slovy Kvapilovými: „A zatím 28. října hudba a zpěv v ulicích, radostné průvody a vlastenecké řeči...“ Čeští vlastenci, jejichž orgánem byl Národní výbor, se zvláště v Praze, jejíž obyvatelstvo je v rámci českých zemí tradičně nejnáchylnější k radikalismu (jak o tom svědčí snad všechny zásadní dějinné mezníky za posledních několik set let) se tentokrát postarali i o organizované zabezpečení veřejného pořádku, zejména v místech, kdy bylo možno očekávat národnostní rozmíšky, případně srážky. Zabezpečili postavení

sokolských hlídek, zejména před Němci ovládanými objekty, jako bylo německé kasino a německé divadlo. Dlužno dodat, že tyto hlídky nebyly nuceny nikde zasáhnout a sjednávat pořádek, neboť k žádným násilnostem, ať už verbálním či fyzickým, nedošlo. Jak si pochvaloval pamětník, i bez těchto hlídek nebyli pražští Němci ohroženi, neboť tímto zodpovědným aktem byla zajištěna bezpečnost „té pražské menšiny, jíž se ani vláskem na hlavě nehnulo!“ Jaroslav Kvapil, který se sám zabezpečovacích akcí aktivně zúčastnil, pak ve svých memoárech s patrným sebeuspokojením vzpomínal na nálady, jaké v té době panovaly mezi čelnými představiteli pražských Němců. Jak napsal: „Ještě pozdě v noci obešel jsem opatřen páskou Národního výboru pražské kavárny a hostince, zda se přece někde něco nesešlo. Všude hrála hudba, všude bylo rušno a veselo.“ (Kvapil, 1932: 496)

Jaroslav Kvapil ve svých memoárech zmiňuje v této souvislosti setkání s vídeňským hercem Kramerem, který se měl 1. listopadu 1918 stát novým ředitelem pražského německého divadla a právě přijel do Prahy, přičemž naprosto netušil, jaká je ve městě situace. Kvapil zastihl Kramera v Lippertově vinárně, kde se scházela především německá společnost. Herec seděl v koutě vinárny, a když spatřil Kvapila vcházet, vyšel mu v ústrety a úzkostlivě se ho optal: „Snad popřeje český národ i teď německému umění trochu skromného místečka?“ Otázka zněla nedůvěřivě, teprve Kvapilova srdečná a přátelská odpověď Kramera uklidnila. Ovšem když se oba muži po čtyřech týdnech, „když už vlny strachu opadaly“, opětovně setkali, mluvil s Kvapilem jeho německý kolega už mnohem sebevědoměji... (Kvapil, 1932: 497).

Ve zbytku českých zemí, a to nejen ve velkých městech, ale také v menších lokalitách, vypukl státní převrat většinou až v sobotu 29. října. Ovšem v ojedinělých případech se tak stalo již se značným časovým předstihem, totiž před polovinou měsíce.

Tak tomu bylo nejen v Písku, který v této souvislosti bývá nejčastěji zmiňován, ale také například i v Cheznovicích na Rokycansku, jak to dokládá tamější obecní kronika. V obci se tábor lidu s výzvami k prohlášení české samostatnosti (pořádaný Dělnickou tělocvičnou jednotou) konal rovněž už 14. října 1918 o druhé hodině odpolední. Průvod došel k hostinci U Antošů, kde vyslechl projev soustružníka Jana Humla, jenž promluvil z okna podniku na téma *Protest proti vývozu potravin a prohlášení české samostatnosti*. Ovšem i zde pak byl až 29. října znovu uspořádán průvod obcí s hudbou, „jehož se zúčastnilo veškeré obyvatelstvo“. Průvod byl opět zakončen před hostincem U Antošů, z jehož okna promluvili ke shromážděným občané Jan Šlapák a již zmíněný Jan Huml. První z nich přečetl prohlášení státní samostatnosti, jak zaznělo den předtím v Praze, a druhý vzpomněl nejen všechny padlé vojáky, i ty, kteří byli ještě na frontách anebo v zajetí (Cironis, b. d.: 58).

Hostinské prostory byly místy, kde se státní samostatnost přímo vyhlášovala. Příkladem může posloužit obec Liblín ve středních Čechách, kam zpráva o prohlášení československé samostatnosti došla 29. října prostřednictvím telegramu Národního výboru. Poté nastaly spontánní oslavy na náměstí ozdobeném světelnými lampiony a elektrickými žárovkami, nechybělo hřmění výstřelů z hmoždířů a zpěv hymny Kde domov můj a písní, zejména slavnostní Hej Slované. Po skončení zpěvů odebrali se Liblínští do hostince Václava Žikeše, zvaného U Zámku, kde starosta obce Jaroslav Spěváček přečetl úřední prohlášení naší samostatnosti. „Po tomto přečtení za všeobecného pohnutí (...) slavnost sice skončena, ale občanstvo setrvalo v přátelské záživě dlouho do noci.“⁸

8 Kronika obce Liblín. 2. díl. Citováno dle Cironis, b. d.: 72.

Také přední hostinec U Bílého lva v Blatné (jenž byl současně hotelem), zde již mnohokrát zmiňovaný v souvislosti s rozmanitým děním v čase světové války, byl jedním z oněch dnes už téměř legendárních míst, kde byla vyhlášena státní samostatnost Československé republiky. Stalo se tak 28. října, tedy ve stejný den jako v samotné Praze; Bílý lev byl nadto příhodně situován do blízkosti okresního hejtmanství, berního úřadu okresního soudu, tedy „vedle úřadů“. Onoho dne byla odpoledne svolána schůze místního národního výboru, jenž se o 2. hodině odebral k okresnímu hejtmanovi, k okresnímu soudci a správci berního úřadu s oznámením nové vlády a s výzvou, aby byly sňaty znaky dvojhlavého orla. Přednostové těchto úřadů vstoupili ihned do služeb nové vlády a československému státu provolali slávu. A poté byly proneseny patřičně slavnostní projevy právě z balkonu hotelu U Bílého lva (Vrána, 1935: 95).

Záhy po státním převratu, jímž se splnily touhy a přání valné většiny českého národa, se změny projeví i hostinských podnikcích, i když svědectví dokládají zejména proměnu v celkové atmosféře ve společnosti, která se odrazila i ve veřejném prostoru. Dokládají to slova Aloise Beni, který – byť poněkud idylicky – líčil situaci v Kroměříži v té době: „V městě, v obchodech nastalo živěji, ve školách se učilo veseleji, vůbec celý život města byl jiný. Lidé se měli rádi, nebylo hádek, v ožvlých hostincích se radostně a přátelsky hovořilo o novém státě, příští vojínové z fronty vykládali své válečné zkušenosti. Lidé městští zapomněli na vyssávání venkovem – byly to šťastné doby, ty měsíce listopad a prosinec 1918.“ (Beňa, 1928: 31)

Avšak ani po vzniku samostatné Československé republiky nebyly poměry v hostinských zařízeních prosty problémů. Situace, rozjitřená válečným strádáním, se normalizovala jen pomalu a postupně. Tak i poté, co výše citovaný K. Vlačíha, starosta tábořského společenstva, ve svém projevu na valné hromadě Společenstva hostinských a výčepníků v Táboře vylíčil 17. srpna 1923 odpoledne v tamějším Vlačíhově hotelu situaci v českých hostinských podnikcích za války, pokračoval: „Když nám zazářila hvězda osvobození, s růžovými vesly jsme vplouli (sic! – KA) do vytoužené zlaté svobody. Chvilku bylo ztrnutí, jásot v srdcích. Nyní se nám daří tak trochu jako po krásném snu. Těšíme se a radujeme se ze své národní a státní samostatnosti pořád stejně horoucně, ale naše existence je trpká. V našich živnostech je ukrutná reže, jsou hrozné daně, přísná kontrola hostinců. Úřady se vynasnažují, aby zardousily živnost hostinskou, zapomínajíce, že tato živnost jest obrazem blahobytu národa, výrazem společenského života, zrcadlem, v němž se obráží situace obchodu a průmyslu. Naše obce se přičiňují, aby hostinskou živnost dorazily.“ (Hostimil, 1923: 398) To se naštěstí nepodařilo v té době, ani nikdy jindy.

Jak je patrné z předchozího líčení, strasti první světové války výrazně poznamenaly i prostředí většinou natolik příjemné, vstřícné a přívětivé, jako je právě to krčmenné. Značně ovlivnily chod hostinských podniků rozmanitých typů, a tudíž poznamenaly sféru volného času prakticky všech vrstev obyvatel českých zemí a samozřejmě nejen jich. Přestože utrpěl i společenský život, jež byly hostince přirozenými středisky, právě v čase světové války zde vyvrcholily politické aktivity poměrně značného množství českých aktivistů, leckdy sdružujících se do celých stabilizovaných kolektivů, neformálních stolních společností i jiných sdružení, přičemž tajně se politizovalo i v četných oficiálních spolcích. I když tíživá atmosféra válečných let rozhodně nepřispívala k patřičně relaxačnímu duševnímu rozpoložení návštěvníků hostinců, právě každodenní útrapy jako důsledky světové války přiměly četné z nich k rozvíjení aktivit směřujících k podpoře rezistenčních sil ať už doma, nebo v zahraničí. Hos-

tinské podniky různého typu se tak staly ohnisky – byť tajenými – úsilí, které posléze vyvrcholilo založením samostatné Československé republiky. Bylo pak zcela přirozené, že i při samotném tomto aktu se právě tato společenská centra stala místy, kde byl nový samostatný stát vyhlášen. Hostinská zařízení pak sice prožila v následujících sto letech celou řadu proměn, dokonce i zcela zásadních – v důsledku četných radikálních změn ekonomických, sociálních, společenských i kulturních. Nikdy však nepřestala existovat a sloužit příslušníkům všech vrstev a tříd obyvatelstva obývajících prostor vzniknuvšího Československa, ať už jednotného, anebo v různých dobách rozděleného do více státních útvarů.

LITERATURA

- Altman, K. (2005). Hostinská zařízení jako místa komunikace a vyprávění. In: J. Pospíšilová, E. Krekovičová (Eds.), *Od pohádky k fámě*. Brno, s. 84–98.
- Altman, K. (2016). V hospodě za světové války. *Národopisný věstník*, 33/75(2), 31–45.
- Beňa, A. (1928). V Kroměříži r. 1918. In: *Převrat. Vzpomínky Kroměřížanů na národní a státní osvobození*. Kroměříž: Tělocvičná jednota Sokol vlastním nákladem.
- Cironis, P.: *První světová válka a Rokycansko*. B. m. d.
- Hejda, F. K. (1903). U Fleků. In: *Praha ve dne v noci I*. Praha, s. 3–21.
- Kruliš, K. (1933). Vzpomínky k 14. říjnu 1918. In: J. Kudela, *Státní převrat z roku 1918 v Brně. Soubor vzpomínek*. Brno: Moravský legionář, s. 13–14.
- Kvapil, J. (1932). *O čem vím*. Praha: Orbis, s. 496.
- Máša, J. (1930). *Momentky z války*. Brno: J. Máša.
- Pinsker, O. (1928). Z válečných vzpomínek novináře. In: *Převrat. Vzpomínky Kroměřížanů na národní a státní osvobození*. Kroměříž: Tělocvičná jednota Sokol vlastním nákladem.
- Soukup, F. (1928). 28. říjen 1918. *Předpoklady a vývoj našeho odboje domácího v československé revoluci za státní samostatnost národa. Díl II*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (Ant. Svěcený), Orbis, tiskařská, nakladatelská a novinářská akc. společnost.
- Vrána, M. (Ed.) (1935). *Z pamětí města Blatné*. 1914–1933. Blatná: b. n.
- Časopisecké prameny**
Hostimil 34, 1917, s. 385.
Hostimil 40, 1923, s. 398.
Moravské noviny 58, 1937, č. 279 (nestránkováno).

O AUTOROVI

PhDr. KAREL ALTMAN, CSc., český etnolog a historik, působí jako vědecký pracovník na brněnském pracovišti Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i. Po absolvování gymnázia v Brně vystudoval v letech 1979 – 1984 historii a češtinu na Filozofické fakultě Masarykovy university (tehdy UJEP). V roce 1984 se stal pracovníkem Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (dnešního Etnologického ústavu Akademie věd ČR). Zabývá se zvláště urbánní etnologií, historií národopisu, komunikací a socializací zejména městských obyvatel, historií a každodenností hostinských podniků v českých zemích. Významné jsou zejména jeho práce o brněnských a pražských hostincích a hospodách, o různých neformálních sdruženích a spolcích na přelomu 19. a 20. století v Brně či o trampském hnutí. Vybrané publikace: *Křemné Brno. O hostincích, kavárnách a hotelech, ale také hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli* (Brno: Doplněk, 1993), *Zlatá doba štamgastů pražských hospodách* (Brno: Host, 2003), *Praha u piva* (Praha: Vyšehrad, 2015). Více viz http://eu.avcr.cz/pracovnici/FILES/Altman_Karel.html.